



"OILA VA GENDER" ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT, GENDER VA OILA

xalqaro ilmiy jurnali

*Society, Gender and Family in
Central Asia*
international academic peer reviewed journal

*Общество, гендер и семья в
Центральной Азии*
международный научный рецензируемый журнал

2024/4 (13)

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli "Ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risida guvohnoma"si olingan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar RO'YXATI (2019)ga pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun ilmiy maqolalar e'lon qilinishi mumkin bo'lgan jurnal sifatida ro'yxatga olingan.

DOI: 26739/2118-9998

ISSN 2049-3630

TOSHKENT

TAHRIR HAY'ATI RAISI:

EGAMBERDIYEVA Nodira Melibayevna (*Bosh muharrir*) – *pedagogika fanlari doktori, professor.*

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI:

NARBAYEVA Tanzila Kamalovna – *sotsiologiya fanlari doktori, professor.*
SAIDOVA Galina Karimovna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
SHOUMAROV G'ayrat Baxramovich – *psixologiya fanlari doktori, professor.*
ABDURAMANOV Xamid Xudaybergenovich (*Bosh muharrir o'rinbosari*) – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
BEKMURADOV Adham Sharipovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
MA'RUFOVA Gulnora Mahmudovna – *Oliy Majlis Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi a'zosi, senator.*
MUSURMANOVA Aynisa Musurmanovna – *pedagogika fanlari doktori, professor.*
RAHIMOVA Nigina Xayrullayevna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
SAIDOV Akmal Xolmatovich – *yuridik fanlari doktori, professor.*
YAKUBJANOVA Dilobar Batirovna – *pedagogika fanlari doktori, dotsent.*
TASHMUXAMEDOVA Diloram Gafurjanovna – *tibbiyot fanlari nomzodi.*
ZOXIDOV Azamat Azamjonovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
ZIYAYEV Azamad Xamidovich – *tarix fanlari doktori, professor.*
ABDUSAMATOV Xasanboy Usmonjon o'g'li – *psixologiya fanlari doktori.*
TO'RAQULOV Ulug'bek Xolbutayevich – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Эгамбердиева Нодира Мелибаевна (*Главный редактор*) – *доктор педагогических наук, профессор.*

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Нарбаева Танзила Камаловна – *доктор социологических наук, профессор.*
Сандова Галина Каримовна – *доктор экономических наук, профессор.*
Шоумаров Гайрат Бахрамович – *доктор психологических наук, профессор.*
Абдураманов Хамид Худайbergenovich (*Заместитель главного редактора*) – *доктор экономических наук, профессор.*
Бекмуратов Адхам Шарипович – *доктор экономических наук, профессор.*
Маъруфова Гулнора Махмудовна – *сенатор, член Комитета Сената Олий Мажлиси по вопросам женщин и гендерного равенства.*
Мусурманова Айниса Мусурмановна – *доктор педагогических наук, профессор.*
Рахимова Нигина Хайруллаевна – *доктор экономических наук, профессор.*
Сандов Акмал Холматович – *доктор юридических наук, профессор.*
Якубжанова Дилобар Батировна – *доктор педагогических наук, доцент.*
Ташмухамедова Дилорам Гафуржановна – *кандидат медицинских наук.*
Зокидов Азамат Азамjonovich – *доктор экономических наук, профессор.*
Зияев Азамат Хамидович – *доктор исторических наук, профессор.*
Абдусаматов Хасанбой Усмонjon угли – *доктор психологических наук.*
Туракулов Улугбек Холбутаевич – *доктор философии педагогических наук (PhD)*

THE CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Egamberdiyeva Nodira Melibayevna
(Editor-in-Chief) – Doctor of Pedagogical sciences, Professor.

MEMBERS OF THE EDITING BOARD:

Narbayeva Tanzila Kamalovna – *Doctor of Sociological sciences, Professor.*
Saidova Galina Karimovna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Shoumarov Ghayrat Bakhramovich – *Doctor of Psychological sciences, Professor.*
Abduramanov Khamid Khudaybergenovich (*Deputy Editor-in-Chief*) – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Bekmuradov Adkham Sharipovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Marufova Gulnora Makhmudovna – *Senator, Member of the Senate Committee of the Oliy Majlis on Women and Gender Equality.*
Musurmanova Aynisa Musurmanovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*
Rakhimova Nigina Khayrullayevna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Saidov Akmal Kholmatovich – *Doctor of Juridical sciences, Professor.*
Yakubjanova Dilobar Batirovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Associate Professor.*
Tashmukhammedova Diloram Ghafurjanovna – *Candidate of Medical sciences.*
Zokhidov Azamat Azamjonovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Ziyayev Azamad Khamidovich – *Doctor of Historical sciences, Professor.*
Abdusamatov Khasanboy Usmonjon ugli – *Doctor of Psychological Sciences.*
Torakulov Ulugbek Holbutayevich – *Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)*

XALQARO TAHRIR HAY'ATI:

Doktor Rashmini Koparkar,
Rossiya va Markaziy Osiyoni o'rganish markazi dotsenti
Xalqaro tadqiqotlar maktabi,
Javoharlal Neru universiteti,
Nyu-Dehli, Hindiston

Artamonova Yekaterina Iosifovna,
Chelyabinsk davlat madaniyat instituti,
pedagogika fanlari doktori, professor

Doktor Priti Kesavan,
Texnologiya fakulteti boshlig'i,
London biznes va moliya maktabi,
Singapur

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Доктор Рашмини Копаркар,
Доцент Центра исследований России и Центральной Азии,
Школа международных исследований,
Университет Джавахарлала Неру,
Нью-Дели, Индия

Артамонова Екатерина Иосифовна,
Челябинский государственный институт культуры,
доктор педагогических наук,
профессор

Доктор Прити Кесаван,
Руководитель Технологического факультета
Лондонская школа бизнеса и финансов, Сингапур

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD:

Dr. Rashmini Koparkar
Assistant Professor
Centre for Russian and Central Asian Studies
School of International Studies
Jawaharlal Nehru University
New Delhi, India

Artamonova Yekaterina Iosifovna
Chelyabinsk State Institute of Culture
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

Dr. Preethi Kesavan
Head, School of Technology
London School of Business and Finance, Singapore

SOTSILOGIYA

Zaitov E.X. O‘zbekistonda mahalla institutining mustaqillik yillaridagi rivojlanishi.....	4
Imomnazarov H.I. Yosh oilalarda ijtimoiy munosabatlar: muammolar va ularning yechimi	9
Usmonova R.M. Xotin-qizlarning norasmiy bandligini ijtimoiy jihatdan tadqiq etishdagi ilmiy yondashuvlar	15
Abdiraimova Sh.A. Uzoq umr ko‘ruvchilarga xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish yo‘nalishlari	22

OILA VA JAMIYAT

Saydivaliyeva X.X. “Ayollar huquqlari” va “gender tengligi” tushunchalari: o‘zaro munosabat va farqlar.....	29
Abdullaxo‘jayev A. Ibrat matbaachiligining vujudga kelishi va jadid g‘oyalarining yoyilishidagi ahamiyati.....	37
Xolmuratova M.M. O‘smirlarning pulga bo‘lgan munosabatida jamiyatning ijtimoiy-psixologik ta’siri.....	45
Hashimova G.I. Harbiy xizmatchilarning ijtimoiy-huquqiy himoya qilishning faol shakllari va ijtimoiy-huquqiy himoyasi tizimi.....	50
Sattarova Sh.Q. Pedagoglar faoliyatida pozitiv fikrlashning ilmiy-nazariy asoslari	55

PSIXOLOGIYA

Mahkamova D.B. Xotin-qizlar professional ijtimoiy moslashuvining psixologik aspektlari.....	60
Ishonkulova N.I. Oilaviy munosabatlarda destruktiv nizolar namoyon bo‘lishining psixologik xususiyatlari	68
Askarova G. Development of coping behavior	73
Nazarova M.Y. Zo‘ravonlikka uchragan ayollarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.....	77
Jumabekov Z.X. G‘arb faylasuflari qarashlarida hasad muammosining o‘rganilganlik holati.....	83
Sadullayeva J.I. Tadqiqotlarda ayollar migratsiyasining oilaviy munosabatlarga ta’siri o‘rganilganligi.....	90

PEDAGOGIKA

Mavlonov B.B. O‘smirlarning hushyorlik va ogohlik fazilatlarini rivojlanishida oiladagi tarbiya usullarining o‘rni.....	94
Nomozova O‘.A. Oilada er va xotin nutqidagi gender jihatlarining oilaviy munosabatlarga ta’siri	100
Qurbonova B.N. Mustaqil ta’lim jarayonida talabalarning ijodkorligini shakllantirish	105
Axmedova D.X. Interfaol ta’lim jarayonida rag‘batlantirishning gender yondashuvi va uning o‘ziga xos xususiyatlari.....	111
Yakubov O.T. Farzand tarbiyasida ota-onaning asosiy vazifalari va funksiyalari	119

ILMIY YANGILIKLAR VA TAHLILLAR

Abdulazizova N.B. Ayollarning pensiya ta’minoti masalasini yechish yo‘llari: ilg‘or tajriba va zamonaviy tendensiyalar.....	124
--	-----



Abdiraimova Shaxnoza Abdugappar qizi,
Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti
kichik ilmiy xodimi, mustaqil izlanuvchi
e-mail: shakhnoza.abdiraimova@mail.ru

UZOQ UMR KO'RUVCHILARGA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada uzoq umr ko'ruvchilarga xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish bo'yicha xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribasi o'rganilgan. Shuningdek, uzoq umr ko'ruvchilarga xizmat ko'rsatish tizimini tashkil etish, keksalarning huquqlari himoyasi bilan shug'ullanuvchi maxsus departamentlar faoliyati, ularga beriladigan "ijtimoiy kafolat", ijtimoiy yordam, uy sharoitida yordam ko'rsatish, tibbiy-ijtimoiy xizmat ko'rsatish tizimi tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: uzoq umr ko'ruvchilar, keksalar, qariyalar, ijtimoiy yordam, ijtimoiy kafolat, tibbiy-ijtimoiy xizmat, ijtimoiy ta'minot.

Аннотация. В статье рассматривается передовой опыт зарубежных стран в развитии сферы услуг для пожилых людей. Также проанализирована система создания обслуживания для пожилых людей, деятельность специальных ведомств, занимающихся защитой прав пожилых людей, предоставляемых им «социальных гарантий», социальной помощи, ухода на дому, системы медицинского и социального обслуживания.

Ключевые слова: долгожители, престарелые, пожилые люди, социальная помощь, социальное обеспечение, медико-социальное обслуживание, социальное обеспечение.

Annotation. The article examines the best practices of foreign countries in developing the sphere of services for the elderly. The system for creating services for older people, the activities of special departments involved in protecting the rights of older people, the "social guarantees" provided to them, social assistance, home care, and the medical and social service system were also analyzed.

Keywords: long-livers, elderly, old people, social assistance, social security, medical and social services, social security.

Kirish. Ijtimoiy yordamga muhtoj bo'lgan uzoq umr ko'ruvchilarga deyarli har bir mamlakatda ijtimoiy institutlar tomonidan xizmatlar ko'rsatiladi. Mazkur turdagi institutlar XIX asrning oxirlariga kelib shakllana boshlagan. Aynan shu davrdan boshlab barcha rivojlangan mamlakatlarda ijtimoiy xizmatlar faol ish yurita boshlagan, uzoq umr ko'ruvchilarga xizmat qiluvchi ijtimoiy xizmatlarning shakllari va turlari rivojlanib borgan.

Har bir mamlakatda uzoq umr ko'ruvchilarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda o'ziga xos

yondoshuvlar mavjud. Shuningdek, bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-dekabrda "O'zgalар parvarishiga muhtoj keksalar va nogironligi bo'lgan shaxslarga ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi¹

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 27 декабрдаги "Ўзгалар парваришига мухтож кексалар ва ногиронлиги бўлган шахсларга ижтимоий хизмат ва ёрдам кўрсатиш тизimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"ги ПҚ-410-сонли қарори // <https://lex.uz/docs/6725077>

PQ-410-sonli qarori katta ahamiyatga egadir. Ayrim mamlakatlarda aynan uzoq umr ko'ruvchilarga turli yordam xizmatlari ko'rsatishga ixtisoslashgan markazlarga e'tibor kuchli qaratilgan bo'lsa, boshqalarida mazkur xizmat turlari barcha toifa kishilariga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi tashkilot va muassasalarga katta e'tibor qaratiladi. Bugungi kunda respublika, ayniqsa, uning hududlarida uzoq umr ko'ruvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni ijtimoiy himoya qilish borasida yechimini kutayotgan muammolar mavjud. Xususan, aholining uzoq umr ko'rish darajasini o'rganish, xalqaro mezonlar bo'yicha O'zbekiston aholisining uzoq umr ko'rish darajasini baholash, unga ta'sir etuvchi demografik omillarni aniqlash, ilg'or xorijiy mamlakatlarning ularga ijtimoiy xizmat ko'rsatish, ularning iqtisodiy faolligini oshirish bo'yicha tajribalarini o'rganish, sog'lom va faol uzoq umr ko'rish strategiyasini ishlab chiqish va mazkur muammolarni kompleks tadqiq etishni talab qilmoqda.

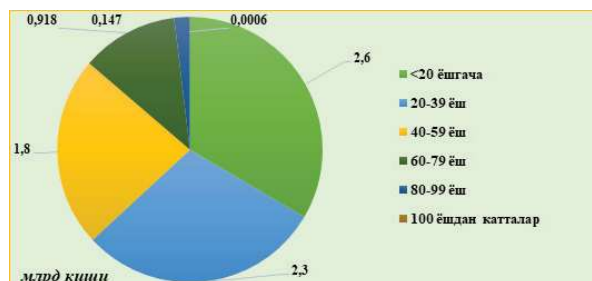
Maqsad va uni asoslash. Uzoq umr ko'ruvchilar uchun ijtimoiy xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish ularga xizmat ko'rsatish masalaning dolzarbligini belgilaydi.

Uzoq umr ko'ruvchilarga xizmat ko'rsatish usullarini huquqiy jihatdan boshqarish turli mamlakatlarda turlicha amalga oshiriladi. Masalan, Avstriya, Kamerun, Kosta-Rika, Finlyandiya, Germaniya, Hindiston, Isroil, Mali, Meksika, Filippin, Polsha, Portugaliya, Saudiya Arabistoni, Ispaniya, Buyuk Britaniya, Venesuela va boshqa bir qator mamlakatlarda maxsus ijtimoiy qonunlar mavjud. Ayrim mamlakatlarda, masalan, Shvetsiyada garchi maxsus qonunchilik ishlab chiqilmagan bo'lsa-da, yuqoridagi masalalar sog'liqni saqlash va tibbiy xizmatlar ko'rsatishga oid qonunlar tarkibida mavjud.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. 2020-yilda dunyo bo'ylab 147 mlndan ortiq inson 80–99 yosh oralig'ida bo'lib, bu dunyo aholisining atigi 1,9 foizini tashkil qiladi. Garchi bu foiz unchalik katta bo'lmasa-da, 1950-yilda ushbu demografik ma'lumotlar aholining atigi 0,05 foizini tashkil etgan, ya'ni bizning dunyomizda 70 yil oldingiga qaraganda keksa odamlar soni sezilarli darajada yuqorilagan².

² <https://ourworldindata.org/age-structure>

Keksa avlod vakili turli xil guruhga mansub bo'lib, unga bir xil yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiq emas. Ularning boshqa toifa guruhdagilar singari xilma-xilligi, yoshi, jinsi, millati, ma'lumot darajasi, daromadi va sog'lig'i holati jihatidan tan olinishi muhimdir.



1-rasm. Dunyo aholisining yoshi bo'yicha taqsimlanishi

Keksa yoshdagi har bir toifaning o'ziga xos ehtiyojlari va qiziqishlari bor, ular maxsus tanlangan dasturlar va tadbirlar orqali qondirilishi kerak³. Shuni inobatga olgan holda ularning ehtiyojlaridan kelib chiqib imkoniyatlar yaratish lozim.

Dunyoning ko'pgina mamlakatlarida uzoq umr ko'ruvchilar uchun xizmat ko'rsatish tizimini tashkil etish ularning huquqlari bilan shug'ullanuvchi maxsus departamentlar orqali amalga oshiriladi. Bu tizimlar sog'liqni saqlash yoki ijtimoiy ta'minot vazirliklari qoshida tashkil etiladi. Ularning asosiy faoliyati quyidagilardan iborat:

- ularning muammolari haqida ma'lumot bazasini shakllantirish;
- ular uchun ijtimoiy himoya (shu jumladan, kafolatlangan xizmatlarni o'z ichiga oluvchi)ga oid davlat dasturlarini ishlab chiqish va ularni mamlakat hukumati hamda parlamentiga taklif etish;
- dasturlarni moliyalashtirishni nazorat qilish;
- maxsus ijtimoiy xizmatlar va uzoq umr ko'ruvchilar uchun maxsus ishlab chiqariluvchi mahsulotlarga oid hukumat buyurtmalarini taqsimlash;
- ularga tibbiy-ijtimoiy yordam va ushbu yordam chegarasida maxsus xizmatlar tashkil etish, shuningdek, mazkur xizmatlar ko'rsatilishini nazorat qilish;
- ularga xizmat ko'rsatishga qiziqish bildirgan boshqa tashkilotlarning faoliyatlarini birlashtirish.

³ Ageing in the twenty-first century: a celebration and a challenge. NY: UNFPA, 2012. - 192 p.

– ular uchun geriatrik rehabilitatsiya va boshqa sohalardagi xizmatlarni tashkil qilish bo'yicha faoliyatni ijtimoiy sug'urta yoki boshqa ijtimoiy xizmatlar markazlari amalga oshiradi. Mazkur tashkilotlar mahalliy munitsipalitet qoshida tashkil etiladi.

Keksalarga xizmat ko'rsatish usullarini huquqiy jihat boshqarish turli mamlakatlarda turlicha amalga oshiriladi. Masalan, Avstriya, Kamerun, Kosta-Rika, Finlyandiya, Germaniya, Hindiston, Isroil, Mali, Meksika, Filippin, Polsha, Portugaliya, Saudiya Arabistoni, Ispaniya, Buyuk Britaniya, Venesuyela va boshqa bir qator mamlakatlarda maxsus ijtimoiy qonunlar mavjud. Ayrim mamlakatlarda, masalan, Shvetsiyada garchi maxsus qonunchilik ishlab chiqilmagan bo'lsa-da, yuqoridagi masalalar sog'liqni saqlash va tibbiy xizmatlar ko'rsatishga oid qonunlar tarkibida mavjud.

Ko'pgina rivojlangan mamlakatlar konstitutsiyasiga muvofiq, keksalar, mazkur mamlakatning boshqa fuqarolari ega bo'lgan barcha huquqlarga ega. Mazkur fuqarolarga yo'naltirilgan siyosat asosan:

– jamiyatda avtonom shaxs sifatida uzoq vaqt mobaynida ijobiy hayot kechirishiga imkoniyat yaratish;

– yosh bo'yicha va sog'lig'i tufayli sodir bo'lgan turli o'zgarishlar hisobidan vujudga kelgan kamchiliklarni bartaraf etish va shu tariqa ularga jamiyat hayotida to'laqonli ishtirok etish imkonini berishdan iborat.

Ijtimoiy qonunlarda har bir jismoniy va ruhiy nuqsonga ega, shuningdek, nogiron bo'lib qolish xavfi yuqori bo'lgan keksalarga manzilli xizmat olishga "ijtimoiy kafolat" berilgan bo'lib, bu quyidagi imkoniyatlarni beradi:

– hayot faoliyati va ijtimoiy holatiga ta'sir etuvchi cheklovlarni bartaraf etish, uning oqibatlari haqida ogohlantirish va ularni yumshatish;

– jamiyat hayotidagi ishtirokini ta'minlash uchun o'z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda sharoit yaratish.

Yevropa ittifoqining aksariyat mamlakatlarida uzoq umr ko'ruvchilarning ijtimoiy himoyasi tibbiy xizmatlar, keksalik davrida olinuvchi pensiya, boquvchisini yo'qotganlik bo'yicha minimal ijtimoiy kafolatlar qatoriga kiruvchi boshqa ijtimoiy to'lovlardan iborat. Umuman olganda, ularga

taqdim qilinuvchi ijtimoiy xizmatlar rivojlangan mamlakatlar (Belgiya, Daniya, Buyuk Britaniya, Portugaliya, Irlandiya)da ijtimoiy sug'urta va ijtimoiy yordam tarkibida ko'rsatiladi. Ayrim mamlakatlarda esa ushbu xizmatlarga yana qo'shimcha xizmatlar ham qo'shiladi. Xizmat ko'rsatish sug'urta, ta'minot va garov tamoyillariga asoslanadi. Sug'urta tamoyilini tavsiflovchi asosiy jihatlardan biri taqdim etilayotgan xizmatlarni oldindan amalga oshirilgan to'lov badallari hisobidan bo'lishidadir (to'langan to'lovlar va ko'rsatiluvchi xizmatlar bir biriga ekvivalentdir). Sug'urtalangan shaxslar to'lov badali shaklida o'zlarining oylik ish haqlaridan ma'lum bir miqdordagi to'lovlarni amalga oshiradi va o'z mehnat faoliyatlarini yo'qotganlarida (masalan, keksalik yoki nogironlik) o'z to'lov badallariga muvofiq ravishda kompensatsiya oladi. Mazkur holatda asosiy e'tibor adolatli taqsimotga qaratilishi lozim. Ko'rsatilgan tamoyil asosida pensiya sug'urta tizimi va yollanma mehnat bilan band bo'lgan xodimlarga turli to'lovlar, shuningdek, individual mehnat bilan band bo'lganlarga ajratiladigan to'lovlardan tashkil topadi. Mazkur ta'minot, asosan, soliqlar hisobidan moliyalashtiriladi. Ko'rsatiladigan yordam oldindan qilingan badallarga bog'liq bo'lmay, avvaldan belgilangan miqdor bo'yicha amalga oshiriladi; yordam qabul qiluvchi shaxsning qo'shimcha daromadlari va mulki e'tiborga olinmaydi. Ko'rsatiladigan ko'mak yordamga muhtoj insonning individual ehtiyojlariga ko'ra davlat byudjeti hisobidan qoplanadi. Taqdim etiladigan xizmatlarning miqdori va shakli amalga oshirilgan to'lovlarga bog'liq bo'lmaydi. Mazkur xizmat shaxsning o'ziga mustaqil yashash minimumini shakllantira olmasligi yoki shunga o'xshash boshqa sabablariga ko'ra ko'rsatilishi mumkin. Ko'rsatiladigan xizmatlar oldin mazkur xizmatlarga ehtiyoji bo'lgan shaxsning iqtisodiy ahvolini o'rganadi va bu holat ijtimoiy kafolatlarni minimallashtirish uchun yo'naltirilgan. Ko'pgina mamlakatlar asosiy e'tiborni sug'urta tamoyiliga qaratadi. Ushbu tamoyil bozor iqtisodiyoti talablariga javob beruvchi asosiy tamoyillardan hisoblanadi. Aytish joizki, ijtimoiy huquqlar konstitutsiyada mustahkamlab qo'yilgan mamlakatlar sirasiga Italiya, Gollandiya, Fransiya, Portugaliya va Ispaniya kiradi. Mazkur mamlakatlarning konstitutsiyalarida mehnat qilishga layoqatsiz bo'lgan va hayot

kechirish uchun zarur miqdordagi vositalarga ega bo'lmagan shaxslarning ijtimoiy huquqlari aniq belgilab qo'yilgan. Bir qator mamlakatlarda ijtimoiy masalalarga oid maxsus ijtimoiy qonunchilik, xususan maxsus kodekslar ishlab chiqilgan. Bunga biz Germaniya (Ijtimoiy kodeks), Fransiya (Ijtimoiy himoya kodeksi), Irlandiya (Ijtimoiy farovonlik akti), Portugaliya (Ijtimoiy himoya to'g'risidagi akt) va Ispaniya (Ijtimoiy himoya to'g'risidagi akt) kabi mamlakatlarni misol tariqasida keltirishimiz mumkin. Bir qator mamlakatlar (Belgiya, Buyuk Britaniya va Gretsiya)da o'rganilayotgan sohaning qonuniy asoslari ijro etuvchi hokimiyat tomonidan ishlab chiqiladi. Rivojlangan mamlakatlarda ijtimoiy himoya va unga kiritilgan ijtimoiy xizmatlar tizimi uchun yordam ko'rsatiladigan shaxs aholining qaysi qatlamiga mansubligini aniqlash juda muhim hisoblanadi. Ko'pgina mamlakatlarda majburiy (Belgiya, Gollandiya) va ixtiyoriy (Germaniya) ijtimoiy sug'urtani amalga oshirish vaqtida nafaqat sug'urta badallarini to'lovchi shaxs, balki uning oila a'zolari ham umumiy ravishda sug'urtalanadi. Bir toifa xodimlar, shu jumladan, yollanma ishchilar, ijtimoiy sug'urtalanovchilar qatoridan chiqarilgan (masalan, Belgiya qonunchiligiga ko'ra, uy xizmatchilari, ishlovchi talabalar, boshqaruvchi xodimlar va hokazolar shular jumlasidan) yoki cheklangan (ya'ni sug'urtaning faqatgina ayrim shakllaridan foydalanish) sug'urta asosida sug'urta qilinishlari mumkin.

Ko'pgina mamlakatlarda ijtimoiy yordam asosan quyidagi ikki shaklda ko'rsatiladi:

- tovar va xizmatlar;
- pullik to'lovlar.

Qaysi yordam shaklidan foydalanishni tanlashda mazkur yordam qaysi maqsadda ko'rsatilayotgani asosiy ahamiyat kasb etadi. Pulli to'lovlar ko'rinishidagi yordam, asosan, daromadni yo'qotish (ishsizlik, kasallik, nogironlik, keksalik), shuningdek, alohida shaxs yoki oila budjetiga haddan ziyod og'irlik tushgan holatlarda ko'rsatilsa, tovar va xizmatlar ko'rinishidagi ijtimoiy yordam pulli yordam ko'rsatish imkoniyati bo'lmagan paytlarda amalga oshiriladi (asosan tibbiy va ijtimoiy xizmatlarda namoyon bo'ladi).

Ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda qonun bilan belgilangan ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishni amalga oshirish uchun turli tashkilot va muassasalar

tizimi mavjud. Ular har bir keksa uchun zarur bo'lgan ijtimoiy yordamni, har bir alohida holat bo'yicha aniqlash, uning shakli va miqdorini belgilashga yordam beradi. Ijtimoiy yordamga muhtoj insonlarni har bir holat bo'yicha alohida o'rganish, ularga taqdim etiladigan yordamni aniq belgilash, uzoq umr ko'ruvchilarning salomatligidagi o'zgarishlar va ular olib borishi mumkin bo'lgan natijalar haqida atroflicha tasavvurga ega bo'lish va salbiy natijalarni imkon fadar bartaraf etishda katta ahamiyatga ega.

Mazkur xizmat ko'rsatish turlaridan asosiy maqsad, bir qator xizmatlar kompleksini aniqlash, ularni bir-birini to'ldirishiga erishish, individ uchun jamiyatda o'z o'rnini saqlab qolishga ko'maklashish va ijtimoiy felligining yo'qolmasligiga harakat qilishdan iborat.

Qonunchilikda keksalarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda maxsus mutaxassislar bilan uchrashib zarur maslahatlar olish ham ta'kidlab o'tilgan. Bu maslahatlar nafaqat keksalarning o'zlari, balki ularga ijtimoiy yordam ko'rsatishni so'rab murojaat qilgan vakillarga ham ko'rsatilishi aytib o'tilgan. Mazkur holatlarning barchasi ijtimoiy xizmatlarga ehtiyojmand fuqarolarga o'z vaqtida xizmat ko'rsatish va undan maksimal ijobiy natija olishga qaratilgan.

Ko'pgina mamlakatlarda texnik va boshqa zarur vositalar bilan ta'minlash bo'yicha xizmatlar ko'rsatish holatlari ham qonunchilikda mustahkamlab qo'yilgan.

Ularga ko'rsatiluvchi maxsus xizmatlarning me'yorda ko'rsatilishi uchun geriatrik rehabilitatsiya markazlarining asosiy shiori "Zaruratga ko'ra – ijtimoiy yordam" hisoblanadi. Boshqa so'z bilan aytganda, uzoq umr ko'ruvchilarning aksariyat qismini oddiy ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tashkilotlariga yo'naltirish lozim bo'lib, zarurat tug'ilgandagina ularga yana qo'shimcha maxsus ijtimoiy xizmatlar ko'rsatilishi kerak. Agar ularga zarur xizmatlar ko'rsatish imkoniyati bo'lmasa yoki ko'rsatiluvchi xizmatlar ularni qoniqtirmasa, unda mazkur insonlarni maxsus markazlar va geriatrik rehabilitatsiya markazlariga yo'naltirish lozim bo'ladi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, Yevropa mamlakatlarining aksariyati qo'shimcha tibbiy xizmatlar uchun xarajatlarni o'z hisobidan amalga oshiradi.

Nogiron hisoblangan keksalarga ko'rsatiluvchi xizmatlar qator ijtimoiy ("Xodimlarni sug'urta qilish", "Ijtimoiy ta'minot", "Ijtimoiy yordam to'g'risida"gi va h.k.) qonunlar asosida amalga oshiriladi. Nogironlar va aynan keksa nogironlar bo'yicha mas'uliyatning katta qismini davlat o'z zimmasiga oladi. Mazkur toifa insonlarga ko'rsatiluvchi maxsus xizmatlarning barchasi ularni jamiyat hayotidagi ishtirokini maksimal darajada uzaytirishga qaratilgan. Nogironlarga xizmat ko'rsatuvchi maxsus tashkilotlarga mazkur vakolat qonun bilan berilgan.

Xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlarda ishlovchi mutaxassislar, doimiy ravishda o'zlarining malakalarini oshirib boradilar. Buning uchun doimiy ravishda moliyalashtirish manbalari belgilab beriladi, markazlashgan o'quv seminarlari o'tkazib boriladi. Keksalarga xizmat ko'rsatishda yana bir asosiy e'tibor berish zarur bo'lgan jihatlardan biri – ularni axborot bilan ta'minlab borish. Axborot xizmatlari maslahat xizmatlari orqali ko'rsatib boriladi. Mazkur axborot xizmatlari orqali keksalarga ijtimoiy va maxsus xizmatlar olish to'g'risidagi ma'lumotlarni yetkazish, ularni qiziqtirgan boshqa savollarga to'liq javob berish nazarda tutiladi. Mazkur faoliyat bilan shug'ullanuvchi barcha tashkilotlarda maxsus axborot va maslahat markazlari tashkil etilgan.

Bir qator mamlakatlarda har bir alohida holat bo'yicha ko'rsatilgan yordam miqdorini baholashga katta e'tibor qaratiladi. Ko'rsatiluvchi yordam miqdorini baholash uchun avvalo mazkur yordamdan qanday maqsad ko'zlanganini aniqlab olish zarur: yordam so'rab murojaat qilgan insonning ehtiyojini qanchalik qondirish ham aynan ushbu hisob-kitoblarni natijasida belgilanadi. Odatda, yordam ko'rsatishda avval insonning boshqa daromad manbalari bor yoki yo'qligiga e'tibor qaratiladi.

Ko'pgina mamlakatlarda uzoq umr ko'ruvchilarga turli ijtimoiy to'lovlarni taqdim etishdan oldin quyidagilarga e'tibor qaratiladi:

- yordam oluvchiga (boshqa daromad manbalari mavjud bo'lmagan taqdirda) individual yondashish;
- yordam oluvchining sug'urta badallarini e'tiborga olish;
- yordam oluvchining ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda (ayniqsa, dori-darmon, tibbiy va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda).

Buyuk Britaniyada qariyalarga tibbiy-ijtimoiy xizmat ko'rsatish bo'yicha asosiy mas'uliyat mahalliy hokimiyatga yuklatilgan bo'lib, moliyaviy mablag'ning katta qismini ham u ajratadi. Mamlakatda tibbiy yordam sohasida umumiy amaliyot vrachi faoliyatini muvofiqlashtirish maqsadida "hamshiralik ishi menejeri" lavozimi ta'sis etilgan. Bu mutaxassis yordam ko'rsatish jarayonini muvofiqlashtiradi va zarur xizmatlar bo'yicha maslahatlar beradi⁴.

Yevropaning ko'plab mamlakatlarida uzoq umr ko'ruvchilarga uy sharoitida yordam ko'rsatish tashkil qilingan. **Vengriya**da qariyalar uchun maxsus kunduzgi muloqotda bo'lish va muolaja olish uylari faoliyat ko'rsatadi, **Fransiyada** yolg'iz keksalar oila homiyiligiga olingan, **Boltingbo'yi** mamlakatlari **Litva, Latviya va Estoniyada** esa qariyalarga uy sharoitida yordamning patronaj xizmati keng rivojlangan. Shuningdek, bu mamlakatlarda maxsus tayyorlangan ijtimoiy xodimlar uzoq umr ko'ruvchi bemorlarga kerakli tovarlarni xarid qilishda, ovqat tayyorlashda, xonalarni yig'ishtirishda yordam beradi, ular bilan birga mutolaa qiladi va suhbatdosh bo'ladi⁵.

Maltada qariyalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning oilaviy shakli rivojlangan. Bundan 50 yil oldin mamlakatda ko'pchilik oilalar kengaytirilgan tipga tegishli edi. Hozirgi kunda oilaning bunday shakli qishloq joylarida keng tarqalgan. Bu yerda nikoh qurish an'anasiga ko'ra, yosh oilalar odatda ota-onalari bilan qo'shni bo'lib yashaydi. Bu esa, o'z navbatida, keksalarga oilaviy yordamning ko'p bo'lishini bildiradi. Maltada davlat qariyalarni boqish uchun asosiy xizmatni ta'minlovchi hisoblanadi. Mamlakatda 1987-yilda keksalarning muammolari bilan shug'ullanuvchi departament tuzilgan. Departament jamiyatdan ajralmagan holda qariyalarga quyidagi qator xizmatlarni taqdim etadi:

⁴ Кайлова О. Различия в системах социальной защиты в странах Европейского Союза // Современные проблемы старения населения в мире: тенденции, перспективы, взаимоотношения между поколениями. – Москва: Макс Пресс, 2004. – С.218-220.

⁵ Бахметова Г.Ш., Иванкова Л.В. Демографическое старение в России: ситуация, факторы и взаимоотношения поколений // Современные проблемы старения населения в мире: тенденции, перспективы, взаимоотношения между поколениями. – Москва: Макс Пресс, 2004. – С.86-109.

1-jadval

Qariyalar muammolari bilan shug'ullanuvchi departament xizmati

❖ kunduzgi muloqotda bo'lish markazlari – qariyalarga ijtimoiy yolg'izlikdan xalos bo'lishda yordam beradi;
❖ uy sharoitida yordam ko'rsatish – ovqat tayyorlash, xaridlar qilish, uy tozalash va idish yuvish, dorixonaga borib kelish va hokazolar;
❖ usta xizmati – uyda ta'mirlash xizmatlarini taqdim etadi;
❖ tibbiy xizmat ko'rsatish – bu xizmat, asosan, xususiy muassasalarda, qisman MMDNA tibbiyot hamshirasi assotsiatsiyasida ko'rsatiladi.
❖ “Kartanjan” xizmati – qariyalarga turli xizmat va tovarlar haqini to'lash uchun diskont kartalar taqdim etadi;
❖ vaqtinchalik parvarish qilish – qariyaning qarindoshlarini ma'lum muddatga biror yoqqa chiqishiga zarurat tug'ilganda uning “St Vincent de Paule” qariyalar uyida yoki xususiy muassasalarda vaqtinchalik turishini ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Yakuniy qism. O'zbekiston Respublikasida aholining uzoq umr ko'ruvchilarni ijtimoiy himoya qilish, ularning ijtimoiy faolligini oshirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar asosida quyidagi xulosa va tavsiyalar berildi:

– uzoq umr ko'ruvchilarning hayot sifatini, jismoniy va ruhiy salomatligini yaxshilash, depressiya, jamiyatdan izolyatsiya va ularga xos bo'lgan boshqa muammolar ehtimolini keskin kamaytish maqsadida, shuningdek, keksalar orasida faol va sog'lom uzoq umr ko'rishni targ'ib qilishning ideal vositasi sifatida “sog'lom va faol keksalik markazlari”ni tashkil etish taklif etildi. Ular bir xil yoshdagi odamlar bilan birgalikda yangi ko'nikmalarni o'rganishlari, tajriba almashishlari, turli tadbirlarni tashkil qilishlari va shug'ullanishlari, shuningdek, yangi tushunchalar va g'oyalar bilan tanishishlari mumkin bo'lgan joy hisoblanadi.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib quyidagi ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

– uzoq umr ko'ruvchilarni zamonaviy hayot tarziga moslashtirish, ularning to'laqonli hayot kechirishlarini ta'minlash maqsadida ularga yangi texnologiyalarni, shaxsiy kompyuter, Internet va ijtimoiy tarmoqlardan unumli foydalanishni o'rgatish lozim. Buning uchun uzoq umr ko'ruvchilarga zamonaviy kompyuterlar va dasturlarda ishlash ko'nikmalarini o'rgatuvchi maxsus kurslar tashkil etish talab etiladi.

Mazkur kurslarni muvaffaqiyatli o'zlashtirgan uzoq umr ko'ruvchilar:

Birinchiidan, dunyoning turli burchaklaridagi o'z yaqinlari bilan internet va boshqa aloqa vositalari orqali bemalol muloqotga kirisha oladi.

Ikkinchiidan, o'zlariga zarur mahsulot va xizmatlarni uyda o'tirib buyurtma qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Uchinchiidan, malakali tarjimonlik, ma'lumotlar bazalari bilan ishlash, saytlarni yuritish, ijtimoiy tarmoqlardagi bahs-mulohazalarga javob qaytaruvchi sifatida bandligi ta'minlanadi.

Eng muhimi – buning uchun ularga alohida ofis yoki ish joylari, mehnat shartnomasi tuzish ham talab qilinmaydi.

Uzoq umr ko'ruvchilarning ijtimoiy izolyatsiyasi, ya'ni odamlarga qo'shilmasdan uyda yolg'iz yashashi, muloqot qilmasligi ularning sog'ligi va ruhiyatiga katta zarar yetkazadi. Oila a'zolari va boshqa insonlar bilan yaxshi va faol muloqotlar esa ularning kayfiyatini ko'taradi va salomatligini mustahkamlaydi. Shuning uchun ular o'rtasida jismoniy faollik, bir-biriga yordam berish, turli o'yinlar o'ynash, quvnoq muloqot o'tkazish yo'nalishlarida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarni doimiy yo'lga qo'yish tizimini ishlab chiqish va joriy etish lozim bo'ladi. Ushbu tizim ularning ijtimoiy faolligi va hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон.
2. Abduramanov X.X. O‘zbekistonda aholining keksayish jarayoni va uning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini // “Oila, xotin-qizlar va ijtimoiy hayot” elektron ilmiy jurnal. 2022 yil 6-son. – Toshkent, 2022. – 51-60-b.
3. Золотарева Т.Ф. Современное общество и проблемы социального обслуживания пожилых людей по месту жительства // Матер. 9-х научных чтений МГСУ, Москва, 2003, – С. 190-192.
4. Ирина К. Старение и населения взаимоотношения поколений в США // Современные проблемы старения населения в мире: тенденции, перспективы, взаимоотношения между поколениями. – Москва: Макс Пресс, 2004. – С. 139-160.
5. Xodjayev S., Sodiqov F., Rashidov SH., Nurullayeva U. Keksalari e’zozlangan yurt. Risola. – Toshkent: “Mahalla va oila nashriyoti”, 2021. – 52 b.
6. Холостова Е.И. Пожилой человек в общества. – Москва: Социально-технологический институт, 1999. – 320 с.
7. Ageing in the twenty-first century: a celebration and a challenge. NY: UNFPA, 2012. - 192 p.

“OILA VA GENDER” ILMIIY-TADQIQOT INSTITUTI
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ «СЕМЬЯ И ГЕНДЕР»
“FAMILY AND GENDER” RESEARCH INSTITUTE

MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT,
GENDER VA OILA

Общество, гендер и семья в Центральной Азии
Society, Gender and Family in Central Asia

xalqaro ilmiy jurnali

международный научный журнал

international academic journal

2024/4 (13)

DOI: 26739/2118-9998

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli
“Ommaviy axborot vositasi davlat ro‘yxatidan o‘tkazilganligi to‘g‘risida guvohnoma”si olingan.

*Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining
dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar RO‘YXATI (2019)ga
pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun
ilmiy maqolalar e‘lon qilinishi mumkin bo‘lgan jurnal sifatida ro‘yxatga olingan.*

MUASSIS:

“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti

JURNAL TAHRIRIYATI:

Bosh muharrir: **Egamberdiyeva N.**

Bosh muharrir o‘rinbosari: **Musurmanova A.**

Mas‘ul kotib: **Mavlonov B.**

Muharrirlar: **Yunusov U., Nomozova O‘.,
Razzakova N., Sobirova E.,
Jabborov U.**

Sahifalovchi: **Umaraliyev Z.**

Dizaynerlar: **Abdullayev L., Sobirov F.**

Web dizaynerlar: **Yakubov O., Alimova Z.**

Jurnaldagi materiallardan foydalanilganda mualliflik huquqini e‘tiborga olgan holda jurnalga havola berilishi shart.

Jurnalga kiritilgan maqola materiallari mazmuni mualliflarning shaxsiy ilmiy-nazariy yondashuvi va qarashi sifatida talqin qilinadi.



1940

Nashriyot ro‘yxat raqami № 1043191. 24.09.2021-y.

Bosishga ruxsat etildi: 27.12.2024.

“Times New Roman” garniturasini. Qog‘oz bichimi: 60x84 1/8

Nashriyot bosma tabog‘i 7,2.

100000, Toshkent shahri, Mirzo Ulug‘bek tumani,

M.Ismoilov ko‘chasi 1-G uy.